

A globális vállalatok társadalmi felelőssége

Szalay Zsuzsanna

**103. sz. Műhelytanulmány
HU ISSN 1786-3031**

2008. szeptember

Budapesti Corvinus Egyetem
Vállalatgazdaságtan Intézet
Fővám tér 8.
H-1093 Budapest
Hungary

Szalay Zsuzsanna

A globális vállalatok társadalmi felelőssége

ABSZTRAKT

A tanulmány a „Nemzetközi vállalatgazdaságtan” c. tananyag kidolgozásához készült. A nyugati civilizáció globalizációként megjelölt szakaszát elemezve foglalkozik a gazdaság és a társadalom viszonyával. A gazdaságot, tehát a gazdálkodás adott történelmi időszakra jellemző formáját nem tekinti örökérvényűnek, hanem azt, mint az Ember és a Természet kapcsolat-teremtéseket (kommunikációjaként) írja le. A társadalomba és a természetbe harmonikusan csak az a gazdálkodói tevékenység illeszthető, amely az elgondolhatóság és a megvalósíthatóság racionalitását a fenntarthatóság moralitásával ötvözi.

A globális felelősség lényegét a lokalitás tisztelete jelenti. Polányi alapján a tanulmány ezt a tömény megállapítást 3 fő vonatkoztatásban (munkaerő, föld, pénz) részletezi.

- A globális vállalatok társadalmi felelőssége: önkorlátozással hozzájárulni olyan társadalmi védőháló megteremtéséhez, amely a munkaerő tulajdonosát teljes emberi mivoltában őrzi meg.
- A globális vállalatoknak hatalmukkal hozzá kell járulniuk a természet széthullásának megelőzéséhez, ez a lényege a földdel, mint gazdálkodási térrel szembeni felelősségüknek.
- A globális vállalatoknak el kell fogadniuk a pénzrendszer közösségi irányítottságát.

A gazdasági globalizáció hatásainak bemutatásánál kiemelten foglalkozik a környezet terheltségének növekedésével, a polarizáció és a jövedelmi különbségek fokozódásával, a pénzügyi szférának a reálszféra feletti dominánssá válásával. Kitér a pénz ötödik, hatalmi eszköz funkciójának megjelenésére, tárgyalja a nemzetállami szintű társadalmi szerveződéseknek a globális vállalatokhoz viszonyított erejének csökkenését.

Végül csokorba gyűjti azokat az eltéréseket, amelyek a globális és a nemzethatárokon belül működő vállalatok felelőssége között értelmezhető.

Kulcsszavak:

Egymásba-ágyazottsági elmélet, a gazdálkodás mint kommunikáció, elgondolhatóság, megvalósíthatóság, fenntarthatóság, a lokalitás tisztelete, a pénz hatalmi eszköz funkciója

The social responsibility of global corporations

ABSTRACT

The essay was written to complement the curriculum „International business economics”. By analysing the period of the western civilization which is called globalization, it discusses the relation between business and society.

It doesn't treat the business - that is the form of the economy characteristic for a given period in history - as valid forever, but it describes it as the contact (communication) between Human and Nature. Only that type of economic activity can be fitted into society and nature in a harmonious way, which blends the rationality of thinkability and feasibility with the morality of sustainability.

The essence of global responsibility is the respect of locality. Based on Polányi, the essay details this brief statement in 3 main aspects (workforce, land, money).

- The social responsibility of global enterprises: contributing to the development of a social protective net which preserves workforce in its entire humanity.
- Global enterprises must contribute to preventing of the falling apart of nature, this is the substance of their equality with respect to land which is their economic space.
- Global enterprises must accept that the monetary system is governed by the community.

The essay analyses with emphasis the increasing burdens on nature, the intensifying polarization, the increase in differences between incomes, and the more and more dominant role of the monetary sphere above the real sphere. It touches upon to the 5th function of money, which is the function of power tool, it describes the decreasing strength of nation state level social contracts compared to the strength of global enterprises.

Finally, it collects the differences which can be defined between the responsibility of global enterprises and the responsibility of enterprises working within national borders.

Keywords:

Compoundedness theory, business as communication, thinkability, feasibility, sustainability, respect of locality, power tool function of money

Bevezető gondolatok

Ellentmondásos hírek érkeznek a világ minden részéről:

- *a környezetvédők elkergették a kutatási tevékenységre bejelentkezett japán bálnavadászhajókat az Antarktiszt –közele vízekről,*
- *az áruk és szolgáltatások importja mellett az Európa Unióban egyre nő a szemétiimport,*
- *az angol-szász modellt követő latin-amerikai és afrikai országok fejlődése elmarad a gazdaságilag sokkal kevésbé szabad Kína és India mögött,*
- *pécsi magánszemélyek kártérítési pert nyertek a helyi áramszolgáltatással szemben a közeliükben felépített trafóállomás miatt, mert az egészségromlástól való félelem is ingatlanérték-csökkentő tényező,*
- *az VII. kerületi Önkormányzat a budapesti Nagydíófa utcában nem tudja megakadályozni egy magas ház felépülését, mert az ingatlan nem az ő tulajdona.*

A fenti hírcsokor után fejezetünk első részében vázoljuk fel azt az elméleti keretet, amely lehetővé teszi a globális vállalatok társadalmi felelősségének értelmezését. Szeretnénk megmutatni a lényegét: az elkötelezett, másokért is gondot viselő magatartás éthoszá; hogy aztán az elméleti tudással felfegyverkezve megvizsgálhassuk, hogy a globális gazdasági döntésekben az erkölcsi tartalomnak milyen szerepe, hatása lehet.

Célunk, hogy rávilágítsunk a nyugati civilizáció globalizációként megjelölt korszakának alapvető összefüggéseire, különös figyelemmel a gazdaság és a társadalom viszonyára.

Különbséget kell tennünk¹ a globalizáció, mint természetes, technikai vívmányokkal kísért történelmi folyamat (francia nyelvterületen ezt mondializációnak tekintik) és a globalizáció, mint hatalmi viszony által lehetővé tett akaratkifejtés között, amely korlátmentesítésként, pénzügyi és gazdasági folyamatként, tudatos programként jelenik meg. Kétféle dologról van szó. Itt most csak megelőlegezzük azt a gondolatot, hogy míg az első az együttműködő támogatás lehetőségét adja a leszakadt térségek és rétegek felzárkóztatásával, addig a második „éppen a lehetőségeket gyakorlatba átültetni képes politika mozgásterét”² csökkenti. Ebben a fejezetben, amikor hangsúlyozni kívánjuk, hogy a globalizáció második értelmezésére gondolunk, akkor a gazdasági globalizáció kifejezést fogjuk használni.

Fogalmi keretet szeretnénk adni a napi sajtóban, a szakmai vitákban, sőt akár az utcai demonstrációk során felmerülő jelenségek értelmezéséhez. Tudván tudjuk, hogy gazdasági életünk valamennyi jelensége mögött érdekellentét feszül. Az a feladatunk, hogy ezen érdekellentét anyagi, reálgazdasági vonatkozásait megismertessük az Olvasóval. Az érdekellentétek szövetének tárgyilagos bemutatása kedvéért az itt következő fejezetben fel kell adnunk a (vállalatgazdaságtani tankönyvekben³ megszokott és elfogadott) felsővezetői nézőpontot. Vállaljuk fel a jövő nemzedékének szószólójának, érdekképviselőjének szerepét! Ez a szerep lehetővé teszi, hogy a mindenkori politikai aktualitásokat is magasabb, ösztársadalmi síkról szemléljük.

¹Vincze Hajnalka: Az iszlám és a nyugati világ relációja – „Két világ?” (In: Glied Viktor - Tarrósy István (szerk.): Globális biztonsági kihívások, NATO szerepvállalások és Közép-Európa, 2006., <http://www.hajnalka-vincze.com/Publications/146>

² i.m.25.old.

³ lsd.: Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan, Aula, 2008. 15. old.

A nézőpont magassága szokatlan, és a távlatos szemlélet sok esetben újszerű kifejezéseket hív életre: szeretnénk, ha a fejezet végére kiderülne a gazdasági érdek és a moralitás kapcsolatának sokrétűsége. Az itt leírtakat továbbgondolva kitűnne, hogy van remény a jövőben, példa a jelenben, a moralitás szűrőjét alkalmazó gazdasági érdekérvényesítésre, még akkor is, ha a mindennapi tapasztalat, a napi hírek ennek időnként ellentmondani látszanak.

1. A társadalmi felelősség rendszerszemléletű megközelítése: a gazdaság, a társadalom és a természet kapcsolata

A globalizáció felgyorsítja a materiális és szellemi javak, az emberek és az információk áramlását. Mintha Földünk egy hatalmas fortyogó üst lenne, világunk összekapcsoltsága a létezés minden terén és szintjén érezhető.

A nyugati civilizációt jellemző gazdasági tevékenység kiterjed és megjelenik az egész bolygón. A gazdasági globalizáció közepette a gazdaság szereplői a világon adódó összes megismert lehetőség számbavétele után hozzák meg döntéseiket. A piaci alapú koordináció kiterjedését figyelhetjük meg mind térben (horizontálisan), mind mélységében (vertikálisan). Az előbbi a földrajzi kiterjedést jelenti, az utóbbi pedig a létszféra olyan területeit, amelyeket korábban csak társadalmi-közösségi léptékben tekintettünk megszervezhetőnek. (mint például: környezetvédelem, kultúra, oktatás, stb.) Gazdasági mérlegelés tárgyává válik minden és mindenkor. A magánszférában ez természetes, de ugyanez figyelhető meg a legitimációs versenyre kényszerített közszférában is. A mérlegelés kiterjed a telephelyre, időjárási viszonyokra, politikai stabilitásra, átlagos képzettségi szintre, bizalmi tőkére. Ráadásul a gazdasági aktorok, az állam, az önkormányzat, a vállalat és a fogyasztó számára nyilvánvalóvá válik, hogy nincs szűz, mérlegeletlen terület. Mindenkinek szembesülnie kell a saját vagy mások, a tegnapi vagy a korábbi, sőt térben, létszférában is távoli döntéshozók választásának következményeivel.

Például a földi légkör stabilitásában igen fontos szerepet játszó Amazonas menti őserdő kivágott területeinek helyére telepített marhalegelők és szója ültetvények nem kötik meg a légköri széndioxidot, a lehullott esővíz elvész, módosul a tengervíz só-koncentrációja, áramlási viszonya, a Mexikói-öbölben gyakoribbá válnak a tornádók. Vagy például menekült hullámot indíthat el a segélyezési rendszer megváltozása, egy földrajzi katasztrófa.

Azt tapasztaljuk, hogy a társadalmak, a közösségek életét jelenleg domináns módon meghatározza az ott, vagy a vele kapcsolatos térben folyó gazdasági tevékenység. Általánosságban elmondható, hogy fokozódik az anyagi javak termelése, a gazdasági növekedés. Meghatározó módon látszanak érvényesülni a gazdasági törvények. Ugyanakkor látjuk civilizációnk ellentmondásos jelenségeit és anomáliáit, az erőforrások felhasználásának és elosztásának aránytalanságait. A letűnt civilizációk bukásának tényei⁴ pedig intőjelet kell, hogy szolgáltassanak.

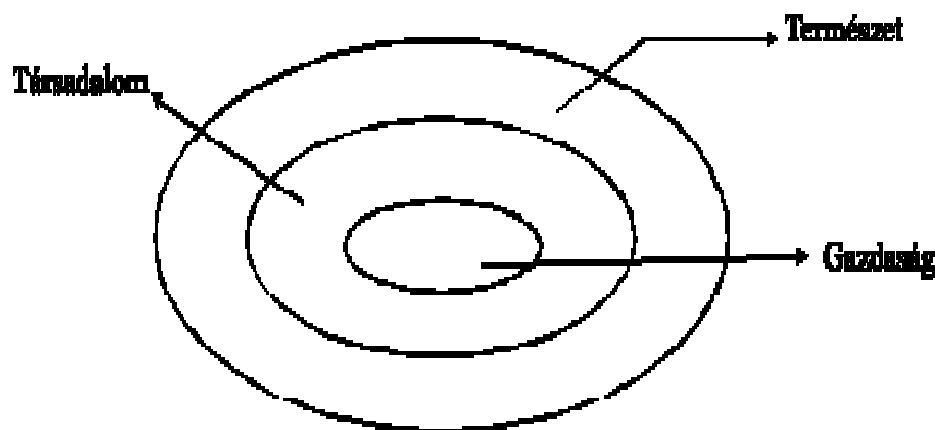
⁴ A legfrissebb, magyar nyelvre is lefordított idevágó irodalom a következő: J. Diamond: Összeomlás – Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez, Typotex, 2007.

Ahhoz, hogy meghatározzuk a gazdaság, a társadalom és a természet egymáshoz való viszonyát, a következőkre kell gondolnunk. A földi ökoszisztémát nézve a maga több százmillió éves történetével, alázatot kell éreznünk több okból is:

- A földi élet létezett és működött az ember megjelenése, gazdasági tevékenysége előtt is.
- A régebbi korok koordinációs mechanizmusainak egybevetése megmutatja, hogy csak az utolsó párszáz évre jellemző a piaci koordináció általunk tapasztalt túlsúlya.
- A korábbi civilizációk több ezer éves élettartama önmagában is elgondolkasztó: igazolást jelent arra, hogy hosszú időszakon keresztül harmonikus volt a működésük.

Manapság a gazdasági tevékenység (amely a vállalatok és vállalkozások működésével írható le leginkább) társadalmi és természeti hatásai annyira összetettekké és jelentősekké váltak, hogy érdemes a gazdaság szerepét átfogóbb rendszerek keretében megvizsgálni. A gazdaság, a társadalom és a természeti környezet is egy-egy jól definiálható rendszert alkot. De ezek hogyan illeszkednek egymáshoz, ezek közül melyik a meghatározó, a meghatározóbb? A kérdés eldöntéséhez segítséget nyújt, ha arra gondolunk, hogy történetileg melyik volt előbb, illetve melyik lehet meg a másik nélkül. Nyilvánvaló a sorrend, és nem is kell visszamennünk az ősröbbségig. A társadalom egyfelől a természetnek a része, így a természet által determinált rendszert jelent; a társadalomnak része ugyanakkor a gazdaság; és a gazdaság az, amelynek mindkét nagyobb rendszernek alá van vetve, tehát mind a természetnek, mind a társadalomnak.⁵

1. ábra: A gazdaság, a társadalom és a természet egymásba ágyazottsága

Forrás: Kovács (2000) 2.old.

A fenti ábrával bemutatott egymásba-ágyazottsági elmélet rendszerszemléletben tárgyalja a gazdaságot. Túllép a főáramlatú megközelítés álláspontján, amely a gazdaság dominanciáját hirdeti. Nem elégszik meg a gazdaság-társadalom és a gazdaság-természet közötti kölcsönhatás megállapításával. Az egymásba ágyazottság elfogadásával a tágabb rendszert, vagyis a társadalmat, ill. a természetet abszolút korlátként értelmezi, ennek egészsége és sértetlensége, harmóniája válik értéké. Az egymásba-ágyazottsági elméletben

⁵ A gazdaság, a társadalom és a természet egymásba ágyazottságának kérdését tárgyalja, ábráját tartalmazza Kovács (2000) cikke.

megszűnik a gazdasági érdek dominanciája, az egydimenziós, vagyis gazdaságközpontú megközelítés helyett háromdimenziós (gazdaság, társadalom, természet) megközelítés jelenik meg. Az elmélet letisztult formájában figyelembe veszi a három dimenzió hierarchikus rendjét, eltérő léptékét.

A látszólag elkülönülten jelentkező gazdasági, társadalmi és környezeti, ökológiai döntési helyzetek alapvetően egyetlen kérdésre egyszerűsíthetők le. Ez a következőképpen hangzik:

Milyen eszközök, eljárások és intézmények biztosítják azt, hogy az emberi társadalom tevékenysége a létharmónia irányába mutasson?

A válaszuk a következő: minden alkotásnak (legyen az anyagi vagy szellemi konstrukció, jelenjen meg egyéni, közösségi vagy intézményi szinten) a megalkotása, vagyis az elgondolása és a megvalósítása után harmonikusan bele kell illeszkednie az emberi létezésbe és a Természetbe.⁶ A „természet” szót tudatosan írtuk nagy kezdőbetűvel, kifejezve azt, hogy az egymásba-ágyazottsági elmélet a szakrális értelmezés lehetőségét, a világ teremtettségének elfogadását is magában foglalja.⁷ A létharmónia feltétele tehát az, hogy az elgondolt és megvalósított alkotás egyúttal folytatható is legyen. Ez azt jelenti, hogy a társadalomba és a természetbe harmonikusan csak az a gazdálkodói tevékenység illeszthető, amely az elgondolhatóság és a megvalósíthatóság racionalitását a fenntarthatóság moralitásával ötvözi.

A koncentrikus körökkel való szemléltetés ugyanakkor nem zárja ki a következő megállapítás elfogadását:

A gazdaság, a gazdálkodás mindenkori, tehát adott időszakra jellemző formáját nem tekintjük örökérvényűnek, hanem azt, mint az ember és a természet közötti kapcsolatteremtésként tételezzük. Sőt még pontosabban azt állítjuk, hogy a gazdaság nem más, mint a bennünket körülvevő külső természet és az emberi lényegünket kifejező belső természet egymásra hatása, a kettő közötti bonyolult kommunikáció.⁸ Ez azt is jelenti, hogy minden közösség minden tetteivel gazdálkodást valósít meg, a saját belső, ill. külső természetének egyidejű művelését,⁹ gondozását végzi.

A gazdaságnak kettős művelésként, tehát a belső és a külső természet közötti kommunikációként való tételezése a következőket teszi számunkra lehetővé.

a.) Sokkal összetettebben tudjuk vizsgálni eme folyamatot, valamint a benne résztvevők szerepét és felelősségét.

b.) Lehetővé válik, hogy anyagi struktúrák mellett egyéb nem-anyagi szerkezeteket (hatalmi és intézményi konstrukciókat, magatartási formákat, kulturális hálókat, emberi és nem emberi életközösségeket, stb.) vizsgáljunk.

⁶ A fenti összefüggést tárgyalja:

Vass Csaba: *Míg élők közt leszel élő: Hármaskönyv a globalizációról*, Budapest, Ökotáj, 2000.

<http://mek.oszk.hu/02200/02260>

⁷ Weöres Sándor: A teljesség felé c. munkájában (Tericum Kiadó, 2000, <http://www.wold.sztaki.hu/~smarton/vegtelen/weores.htm#Az%20ös%20tudás>) így ír a legfőbb ismeretről: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”

⁸ Az érdeklődők számára gazdagon csörgedező forrásként ajánlható Vass Csaba munkája: *Bevezető fejezetek a társadalom-gazdaságtanba*, TTFK Kölcsény Intézete, 2005,

⁹ A fenti gondolat megértését segíti, ha a kultúra szavunk eredetére gondolunk: „cultura” latin szó, amely művelést, megművelést, szántást-vetést jelent.

c.) Értelmezhetővé válik a „fenntartható gazdálkodás” fogalma. Ez segít abban, hogy a Természethez való viszonyulásunkban végérvényesen lemondjunk arról a fölényes hozzáállásunkról, amit akkor érezhetünk, amikor a „fenntartható fejlődés” kifejezést használjuk. (A „fenntartható növekedés” kifejezés még ennél is önteltebb volt, de ezt sikerült levetnünk.)

d.) A gazdálkodó számára a természet és a társadalom, illetve annak részei többé már nem legyőzendő korlátok, átalakítandó entitások, hanem sokkal inkább együttműködő társak. Ezzel más oldalról közelítettük meg a James Lovelock által megfogalmazott Gaia - hipotézis lényegét: az élőlények egymásra utaltak, ezért együttműködőek, egy nagy globális organizmus részei, és a Földet is ideértve élő közösséget alkotnak.

e.) A kommunikációhoz szorosan kapcsolódik az információ fogalma. Ennek számunkra még elégséges definíciója a következő: Az információ a kommunikáció objektív tartalma. Rakjuk emellé a kommunikációként értelmezett gazdaság fogalmát. Ezzel előáll a dinamikus, tehát hatás-ellenhatások sorozatában értelmezett társadalmi szintű költség-haszon elemzés, vagyis a társadalmi költségek és társadalmi hasznok összevételének olyan művelete, amely a tovagyrúzó hatásokat, ellenhatásokat is figyelembe veszi.

A következő fejezetben meghatározzuk, hogy min alapszik a globális vállalatok társadalmi felelőssége.

2. A globális vállalatok társadalmi felelősségének értelmezéséhez szükséges alapállásról

Ismertnek és elfogadottnak tekintjük a felelős vállalat felfogás alábbi meghatározását, amely Chikán Attila Vállalatgazdaságtan (Aula, 2008, 50.o.) könyvében található meg és Zsolnai László definíciójára épít:

A vállalatnak társadalmi felelőssége van és működése során racionálisan dönt a morálisan elfogadható alternatívák között.

A globalizáció korában is érvényes a racionális döntéshozatal és a szűrőként alkalmazott moralitás egysége, de a felelős magatartás fogalma tovább mélyül.

Ennek a mélyülésnek az oka: nyilvánvalóvá válik, hogy ellentét feszül a tőkének, az áruknak és bizonyos mértékig a szolgáltatásoknak a civilizációs, de leginkább a technikai fejlődés által lehetővé tett áramlásai szabadsága és a gazdálkodó által felhasznált lokális természeti és humán erőforrások helyhez és időhöz kötöttsége között. Az áramlási szabadság és a helyhez-időhöz kötöttség ellentétének elfogadását segíti, ha felidézünk korábbi megállapításunkat, mely szerint a gazdaság a gazdálkodó kommunikációja, a belső és a külső természet egyidejű művelése. A Természet a nagy állandó, amelyet a gazdálkodó akkor és ott ideiglenesen művel, jó esetben megőriz, továbbad.

A globalizált gazdaság vállalkozói az egész világot egyetlen összefüggő rendszernek tekintik és így döntéseiknél globális szempontokat mérlegelnek¹⁰.

¹⁰ Ez különbözik Chikán Attila megfogalmazásától (i.m. 99.o.), mert ott ő a gazdaság szereplőiről ír.

A globális felelősség a döntéseknél, amelyek mindenkor lokálisan valósulnak meg, normakövetést ír elő. A globális felelősség lényege: a lokalitás tisztelete. Vonatkozik ez a jelen és a jövő lokalitásaira, vagyis helyi közösségeire. Tisztelet az adott tér, az adott közösség természeti és társadalmi vonatkozásai iránt.

A következő pontban a felelősségvállalás szükségességének elméleti alapját tárgyalva, azt három fő tényezőre vezetjük vissza.

3. A gazdasági–társadalmi elit felelősségvállalásának elkerülhetetlen voltáról

Gondolatban idézzük fel először a piacgazdaság kifejlődésének történelmi korszakát! Polányi Károly¹¹ nagy átalakulásként írta le azt a folyamatot, ahogy a társadalmat rendező magatartási elvek közül a piaci séma vált meghatározóvá. A gazdaságot, a preindusztriális gazdálkodást korábban még magába szívó társadalmi rendszer átalakult a piacgazdaság törvényei által szabályozott társadalmi rendszerré.

Napjainkban, két évszázaddal Polányi által feltérképezett korszak után a piacgazdaság kétirányú terjedése tapasztalható:

- A glóbuszt átfogja, keresztül kasul behálózza a piaci koordinációs mechanizmus, amely a piac horizontális kiterjedéseként leírható.

Sőt! A piac már a Holdra is eljutott. A téma komolyságát nem feledve itt egy szójáték is eszünkbe juthat, mert már megtehetjük: Vegyünk földet, pardon holdat a Holdon! (lásd: www.netcontact.hu/hb/order.htm és: <http://www.moonshop.com/>) Mennyit is? Hát mondjuk, 10 kataszteri földnyi (kf) területet.

- Fokozódik a piaci koordinációs mechanizmus dominanciája a társadalom anyagi, nem-anyagi és szimbólikus tereiben, ezt tekintjük a piac mélységi kiterjedésének.

A globalizációval, vagyis a piacgazdaság horizontális és mélységi kiterjedésével a gazdaság és a társadalom kapcsolatában minőségi változás következik be. Ez a változás érintetlenül hagyja a piac legfőbb jellegzetességeit, attribútumait. A nagy kérdés az, hogy a társadalom ezt a dominancia-erősödésben megnyilvánuló változást mennyire tudja feldolgozni és integritásának megőrzéséért milyen védekező mechanizmust alakít ki?

Ennek megválaszolása a feladatunk, s ez nem kevés.

Első próbálkozásként hívjuk ismét segítségül Polányit, annál is inkább, mert az ő általa is bemutatott piac lényege, mint említettük, nem változott, csak még inkább piacibb lett. „A nagy átalakulás” c. könyvének 6. fejezetében három féle árucikkkel foglalkozik, ezek: a munkaerő, a föld és a pénz. Elismeri, hogy ezek nélkülözhetetlen tényezői a termelésnek, és hogy piacokban szerveződnek, de valójában nem áruk, hanem fiktív árucikkek, mint ahogy ez a megjelölés a fejezet címében is szerepel. (Magyarázatként két, korábban adott

¹¹ Polányi Károly: A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei, Napvilág Kiadó, 2004.

meghatározása a döntő, mely szerint az áruk piaci értékesítésre termelt tárgyak, a piacok pedig eladók és vevők találkozásai.) Nézzük őket külön-külön¹²!

1. *A munka olyan emberi tevékenység, amely magával az élettel jár. Nem választható el az élet többi részétől, nem tárolható, nem mozgatható* (106. o.) A piacgazdaság nem csak a munkaerő felett rendelkezik, hanem hordozójának fizikai, pszichés és morális összetevőivel is. A munkaerő napról napra, nemzedékről nemzedékre való megújulásában, újratermelésében a többi tényező is aktív szerepet kap, jóllehet a munkaerő-piac csak az egyik részre tart igényt, esetleg csak ezt fizeti meg. Polányi egy olyan kategóriára, szerveződésre hívja fel a figyelmünket, amely a mi korunkra is érvényes, a fennmaradásunk záloga: *A piac dominanciája esetén a kulturális intézmények védőernyőjétől megfosztva az emberek belepusztulnak a társadalmi elhagyatottságba: meghalnának a heveny társadalmi felfordulás áldozataiként erkölcstelenség, perverzió, bűn, éhhalál következtében.* (107.o.)

A globális vállalatok társadalmi felelőssége ennek alapján az, hogy önkorlátozással olyan társadalmi védőháló teremtéséhez járuljanak hozzá, amely megtartja a munkaerőt emberi entitásában, azaz emberi tulajdonságainak összességében.

Például egy felelős magatartású globális vállalat a családot sokkal inkább az ember életreteremtőjének, mint munkaerő-előállító műhelynek tekinti, és az emberben is látja a közösségi életet élő teremtményt, nem csak a termelési tényező tulajdonosát.

2. *A föld a természet másik megnevezése csupán, amelyet nem az ember hozott létre.* (106.o.) Éppen ezért a munkaerő kapcsán tett megállapításhoz hasonló következtetést von le Polányi a földre, mint fiktív árucikkre tekintve: *A piac dominanciája esetén a természet elemeire hullana szét, a környezet, a táj szeméttelpekké válna, a folyók elszennyeződnének, veszélybe kerülne a katonai biztonság, összeomlana az élelem- és a nyersanyagtermeléshez szükséges hatalom.* (107.o.)

A globális vállalatnak felelőssége van tehát a földdel, mint gazdálkodási térrel szemben: hatalmával hozzá kell járulnia a természet széthullásának megelőzéséhez.

Civilizációnk berendezkedését érintő első figyelmeztető jelzés a természet kezdődő széthullása volt. A Római Klub a növekedés hatáiról szóló 1972-es keltezésű jelentésében felhívta fel a először a figyelmet a gazdálkodás kiváltotta természet-roncsolására. A globális környezeti katasztrófa, a természeti erőforrások kimerülésének lehetősége sokkoló hírként hatott és elindította a kiűtkeresést. Ez és az ezt követő jelentések ugyanakkor a továbbgondolkodást befolyásolva tematizálták a felelős gazdálkodói magatartás értelmezését: akkor a központi kérdés a külső természet, a fizikai környezet stabilitásának megőrzése volt.

¹² az idézeteket dőlt betűs szedés jelöli

3. A pénz pusztán a vásárlóerő jelképe, amelyet nem termelnek, hanem banktevékenységen, vagy az állai pénzügy mechanizmusán keresztül jön létre. (106.o.)
A vásárlóerő piaci szabályozásánál se mondhat le a társadalom a közösségi szintű intézményesített irányításról, mert különben a keletkező pénzsűke és pénzbőség éppoly végzetesnek bizonyulna mint az árvizek és aszályok a primitív társadalom tagjaira. (107.o.)

A globális vállalatok felelőssége, hogy viselje el, fogadja el a pénzrendszer társadalmi, közösségi irányítottságát.

A Bretton Woods-i rendszer összeomlása lezárta azt az átalakulási folyamatot, amely a pénzáramlásnak az intézményi korlátozás alóli kiszabadulását jelenti¹³. Keynes gazdaságpolitikai elméletét Milton Friedman neoliberalizmusa váltotta fel. A felelős vállalati magatartás elterjedése el kell, hogy indítsa Keynes gondolatainak újraélesztését.¹⁴ A fenti fejezet azt bizonyította be számunkra, hogy a gazdasági és társadalmi elit tagjainak, a gazdasági és politikai döntéshozóknak a felelőssége egygyökerű.

A következő fejezet a gazdaság, a természet és a társadalom kapcsolatának XX-XXI. sz.-i formáival foglalkozik

4. A gazdasági globalizáció hatása a társadalmi és a természeti környezetre

Az első három fejezetben rögzítettük az elméleti kiindulópontunkat. A mélyen húzódó összefüggések után közelítsünk a felszíni jelenségek felé. Itt azt szeretnénk összefoglalni, hogy a gazdasági globalizáció milyen hatásokat vált ki társadalmi ill. természeti környezetében.

Hangsúlyozni szeretnénk a következőket:

Itt most arról a hatásról van szó, amelyet a gazdálkodás művelése, mint kommunikáció vált ki, és amely hatást a globális gazdaság gyakorolja az őt magában foglaló társadalom elnevezésű meta-rendszerre, vagyis az emberek jelentette belső természetek összességére. Egyrészt. Másrészt beszélünk arról, a gazdálkodás művelése, mint kommunikáció kiváltotta másik hatásról, amelyet ugyanez a globális gazdaság fejt ki a társadalmat is magában foglaló legátfogóbb rendszerre, a külső természetre.

¹³ Lásd a 4.3. és a 4.4 fejezetet

¹⁴ A 2008-as év pénzügyi világválsága napjainkban zajlik, de már most látszik, hogy a megoldáshoz szükség lesz az állam és a magántőke új egyezségére.

4.1. A növekedési kényszer erősödése miatt fokozódott a környezet terheltsége

A gazdasági globalizáció kiterjedése összefügg azzal a ténnyel, hogy a nyugati civilizáció vezető országaiban a keynes-i gazdaságpolitikát az 1970-es évektől kezdődően a neoliberális gazdaságpolitika váltotta fel. A szabad versenynek, és a piac működésének előnyeit hirdető gazdaságpolitikának a három alappillére: a liberalizáció, a dereguláció és a privatizáció.

A liberalizáció az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő nemzetközi áramlását szolgáló akadályok lebontását jelenti. A dereguláció az állam gazdaság szabályozó szerepének fokozatos csökkentését fejezi ki. A privatizáció pedig az állami tulajdon arányának a magántulajdon javára történő csökkentését, vagyis az állami vagyonrészeknek magánbefektetők részére történő eladását, átadását foglalja magában.

A folyamatos versenyelőny megtartása csak dinamikus fejlődéssel lehetséges, a stagnálás már versenyelőny-vesztést, hanyatlást jelent. A nemzetgazdaságok teljesítménymérésére használatos mérőszám a GDP növekedési üteme, ez önmagában kifejezi a növekedési kényszert.

A természet teherbíró, újra és újra megújuló képessége véges, az erőforrások kimerülnek. Megbomlik a Föld ökoszisztémája, amely szennyezésben, a biológiai sokszínűség csökkenésében, a természet harmóniájának megbomlásában jelentkezik. (Az érintetlen, vagyis ember nem járta, ember által nem befolyásolt természet szépségét hirdetve egyúttal bírálatot is mondunk civilizációnkról.)

A természethez hasonlóan tovább bomlik, feszültségekkel telítődik a társadalom szerkezete, de ez már átvezet a következő jelenség bemutatásához.

4.2. Növekedett a társadalom polarizációja, a jövedelmi különbségek fokozódtak

A polarizáltság fokozódása minden szinten megjelenik: földrészek, országok, régiók között és ezeken belül is. Növekszik a jövedelmi szakadék a fejlett és a fejlődő világ között, mégpedig gyorsuló ütemben. A növekedés beindítását szolgáló liberális gazdaságpolitikák sok esetben kudarccal végződtek, pénzügyi válsághoz vezettek.¹⁵

A gazdasági globalizáció egyik irányelve, amely az Európai Unió Alkotmány szerződésében¹⁶ is megfogalmazást nyert: az ún. négy szabadság elve: az áruk, a szolgáltatások, a személyek és a tőke szabad áramlása. A 2. pontban szöveztünk arról, hogy ellentét feszül a lokális természeti és humán erőforrások helyhez és időhöz kötöttsége, valamint a tőkének, az árunak, és bizonyos mértékig a szolgáltatásoknak az áramlási szabadsága között. Most ehhez azt tesszük hozzá, hogy a tőke szabadsága a legnagyobb. Vizsgálandó, milyen következményekkel jár a szabadságfokok különbsége. A társadalom polarizálódása, régiók leszakadása világméretben és határokon belül, kezelendő és magyarázandó jelenségek.

¹⁵ J.E. Stiglitz (2003) szerint éppen azok az ázsiai országok mutattak fejlődést, ahol az állam igenis komoly szerepet vállalt a gazdaságban, védte a hazai ipart.

¹⁶ Végül is nem az Alkotmány szerződés, hanem annak módosított formája, a Reformszerződés került elfogadásra Lisszabonban.

Általános magyarázatul gondoljunk Jean-Baptist Henri Lacordaire¹⁷ aforizmájára: Az erős és a gyenge között a szabadság az, ami elnyom, és a törvény az, ami felszabadít. ("Between the weak and the strong, it is freedom which oppresses and the law which sets free.") Ez a gondolat megerősíti azt, amit a 3. pont végén, a közösségi irányítottság kapcsán mondtunk.

A fejlettségbeli különbségek növekedésének a tőkeáramlás sajátosságain alapuló, és a fogadó ország jellegzetességeitől függő magyarázata az ún. Lucas paradoxon: Miért nem áramlik a tőke a gazdag országokból a szegény országokba? Teszi fel a kérdést Robert E. Lucas¹⁸ Nobel díjas közgazdász. Válasza alapján Mellár Tamás¹⁹ a fejlett és a fejlődő országok között kialakuló ördögi körről beszél. A tőkeáramlás tényleges iránya megfordul, a felzárkóztató programok célt tévesztenek.

Hogy nem csupán a korábbi különbségek felerősödéséről van szó, a perifériák is kitermelhetnek magukból olyan új gazdag rétegeket, akiknek tehetősége vetekszik a régiekével, bizonyítja a *Forbes Magazine* 2007. március 7-i jelentése. Eszerint a 2007-ben bejegyzett új milliárdosok jelentős része olyan országokból származik, ahol alacsony, egy részüknél igen alacsony az életszínvonal (Oroszország, India, Kína, Spanyolország, stb.) Erre rimel kísértetiesen a *Newsweek* 2007. október 8-i számában feltett kérdés: Miért éppen a szegény országokból jönnek a világ legújabb nagy vállalatai? Vagyis a széttöredezettség nem pusztán a régi erővonalak erősödését jelenti, hanem újabbak, az előzőekénél sokkal mélyebbek keletkezését is.

A GDP növekedésével leírt átlagos életszínvonal javulás egyre szélesebb jövedelmi különbségek mellett valósul meg, az átlagos reálbérek stagnálnak, a költségeknél a bérhányad csökken, túl azon, hogy figyelembe vesszük a technológiai fejlődést.

Sajátos piacot jelentenek a jövedelmi piramis alján élők a vállalkozások számára. A kérdés fontosságát Mohammed Yunus bankár béke Nobel díja, C.K. Prahalad: Esélyek a piramis alján c. könyvének a sikere bizonyítja. Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy a piramis alsó része egy újabb, eddig még kihasználatlan piacot jelent-e, vagy még keményebben foglalkozva kiknek a terepét is jelenti? A nyomor vámszedőit vagy az áldozatkész segíteni akarókat?

4.3. Megváltozott a reálszféra és a pénzügyi szféra kapcsolata: dominánssá vált az utóbbi

A reál szféra és a pénzügyi szféra egyaránt a piacgazdaság része.

Milyen jelölő fogalmat alkotna napjaink jelenségének bemutatására Polányi Károly? Az ipari társadalmak kialakulásának hatását vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a piaci alapon szervezett gazdaság a társadalom domináns meghatározójává lett és „így vált az emberi társadalom a gazdasági rendszer tartozékává”.²⁰ Húzzuk alá a lényegét: az emberi társadalom 200 száz évvel ezelőtt Polányi megállapítása szerint a gazdasági rendszer tartozékává vált. Polányi kifejti, hogyan és miért kellett védekeznie a társadalomnak „az

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Henri_Lacordaire Letöltés: 2008. szept. 15.

¹⁸ LUCAS, Robert E. Jr.: Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries? *American Economic Review*, Vol. 80. No. 2, May 1990. 92–96. <http://www.jstor.org/view/00028282/di971046/97p0017w/0>

¹⁹ Mellár Tamás: A liberális gazdasági doktrína tündöklése és bukása? *Polgári Szle*, 2007. nov. http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=228&paging=1

²⁰ i.m. 110.old

önszabályozó piaci rendszerben rejlő veszélyekkel szemben”. Szerinte ez volt a XIX. sz. társadalomtörténetének egyetlen átfogó jellegzetessége

Mi történik most? Egy biztos: új korszak tanúi vagyunk. A XXI sz. gazdaság és társadalomtörténete a szemünk előtt zajlik: a globalizáció fontos, mi több, civilizációs csomópontot jelent. A piacgazdaság dominanciája tovább erősödött, sőt működési súlypontja eltolódott a pénzügyi szféra, vagyis a pénz- és tőkemozgás felé.

A pénz genézisében, kifejlődésében és evolúciójában a reálszféra és a pénzügyi szféra viszonya jelenik meg.

Az aranyalapú pénzrendszerben még érvényesült hosszú távon és megközelítőleg az ún. klasszikus dichotómia, vagyis kettősség: A gazdaságban a reálváltozók alakulása, a reálszférán belüli kereslet és a kínálat viszonya a döntő, mert a pénzkínálat változása hosszú távon nem hat a reálfolyamatokra: a pénz semleges.

Az aranyalapú pénzrendszer bukásával, a papírpénz megjelenésével a reálszféra elvesztette egyértelműen meghatározó szerepét. A dichotómia megfordult. Lépésenként. Árupénz, nemesfém-pénz, papírpénz aranyfedezettel és végül az aranyfedezettel bíró amerikai dollárhoz kötött nemzeti kibocsátású papírpénzek voltak a főbb állomások. Majd elérkeztünk a Bretton Woods-i rendszer felbomlásához, később aztán a pénz a számítógépes világhálón e-pénzként végképp elvesztette materiális kötődését. Azzá vált, ami a papírpénz, másik nevén fiatpénz²¹ mindig is volt: fizetési ígérvény, kötelezettség egyfelől és behajtási jog másfelől, tiszta energia, vagyis hatalom, megjelenési formájában a hatalom szimbóluma.

Miért következett be a pénz formaváltozása, és így a dominancia-váltás? Erre kettős magyarázat adható:

1. A gazdaság növekedése, a forgalom bővülése egyre több pénzt igényelt. Az arany termelése elmaradt a gazdaság pénzigénye mögött, a törvény ereje és segítsége által más és más formában, egyre növekvő mennyiségben kellett biztosítani a forgalom pénztömeg-igényét.
2. A dominancia-váltás lehetősége már a kezdeteknél meg volt, ha arra gondolunk, hogy az árutőke és a pénztőke tulajdonosa az érvényes kamatozó pénzrendszerben nem egyenrangú: míg az előbbi tulajdona önmagában is romlékony, tehát értékvesztő, az utóbbié értékálló, felhalmozható.²²

4.4. A pénzügyi szféra dominánssá válásának következményei

A pénzügyi szféra dominánssá válásának következményei az alábbiak

a.) A pénz funkciói közé belépett egy újabb. Tehát az értékmérés, a forgalmi eszköz, a fizetési eszköz és a felhalmozási eszköz funkció mellett meg kell említenünk a pénz, mint a hatalom eszközeinek funkcióját.²³

b.) Mivel a hatalom mindig viszonylagos, ennek megtartása folyamatos erőfeszítést, erőforrás bevonást igényel. Ez a tény a kamatos pénzrendszer adta sajátosságon kívül egy újabb növekedési kényszert jelent a gazdaság egészére nézve.

²¹ A „fiat” szó a régi latin nyelvű törvények első szava. Eredete a latin ’fiere’, amelynek jelentése: történjék.

²² A kamatmentes pénz működési mechanizmusát tárgyalja a Keynes által is nagyra becsült Silvio Gesell.

²³ Dr. Plenter János: Gazdaság és államhatalom. A közgazdaságtan halmazelmélete, Kapu, 2001.

(9. fejezet: A monetáris halmazok világa)

Az ide vágó rész letölthető angolul az alábbi URL-en: http://www.pointernet.pds.hu/plenter/chapter_9.html

c.) A monetizálttá vált gazdaság átalakítja a társadalom szabályozását, a hatalom gyakorlása közvetett módon, pénzügyi eszközökkel fokozott állami és államok feletti bürokráciát igényelve valósul meg.

d.) A pénzeszközök között meghatározóvá vált az elektronikus pénz, kiteljesedett a pénz virtualizálódása. A helyhez és időtartamhoz kötött fizikai folyamatok, tehát a reálgazdaság érték-előállítás, a termelés megtérülési rátája alatta marad annak, mint ami a tőkepiaci világhálón pillanatok alatt képződik.

e.) Ugyanakkor lehetővé vált, hogy a társadalom kispénzű rétegei is belépjenek a pénzügyi alapokba, részvényt piacokba.

A banki-pénzügyi tőkéscsoportok oldaláról ezt a jelenséget úgyis megfogalmazhatjuk, hogy kiszélesedett a pénztőke kezelésében lévő össztársadalmi tőke nagysága mind volumenében tehát értékében, mind származási pontjait, vagyis az érintett partnerek számosságát nézve. S ez a gondolat visz el bennünket a következő ponthoz.

4.5. Csökkent a nemzetállami szintű társadalmi szerveződés ereje

A gazdasági szervezetek méretének kiterjedése odavezetett, hogy árbevétellel mért gazdasági erejük már vetekszik egyes országok bruttó nemzeti termékének értékével.²⁴ A kormányzatok gazdaságot szabályozó ereje lecsökken, már csak a méretbeli különbségek okán is. Ebben a folyamatban határkő volt a Bretton Wodds-i rendszer 1971-ben történő összeomlása. Előtte a valuták árfolyamai egymáshoz képest rögzítettek voltak, és az USA dollárján keresztül aranyfedezetük volt. A központi jegybankok kormányutasítást követtek. A kormányok aktív gazdaságpolitikát folytattak, az államhatárokat átlépő vállalkozói tőkét kontroll alatt tartották. Az egyes társadalmak működése és a piac szerveződése alapvetően nemzeti kereteken belül zajlott. A korábban még államhatárok közé szorított pénztőke előtt leomlottak a korlátok, a világ pénzforgalma ugrásszerűen megnőtt. (Ahogy korábban már jeleztük, a szabadabbá tett pénztőke mobilitását növelték az információs technológiai újítások, az internet, az e-mail elterjedése.) A neoliberais politika privatizációs törekvése érvényesült Nyugat-Európában, előtérbe került az angolszász modell versenykonceptiója. Az államilag finanszírozott intézményi struktúrák magánkézbe, főképpen pénzügyi tőkéscsoportokhoz kerültek. Közép- és Kelet-Európában ez a változás egybeesett a rendszerváltással, így hatása még kifejezőbb lett. A multinacionális vállalatok és a mögöttük álló pénzügyi körök a kormányokkal, a szakszervezetekkel szemben erőfölényben vannak. Munkahelyteremtő beruházásaikért, a foglalkoztatás folytatásért kikövetelt adómentesség, környezetvédelmi engedmények és egyéb támogatások kiharcolása jelzik erejüket.

Általánosan megfigyelhető, hogy csökken a vállalati szféra közteherviseléshez való hozzájárulása, nő a személyi jövedelemadó és a fogyasztást terhelő adók együttes súlya. A kormányzatok sarokba szorítottságát jelzi, hogy csökkenő adóbevételükből kellene az egyre mélyebbé váló társadalmi töréseket, polarizációs szakadékokat kezelniük.

A gazdasági globalizáció társadalmi és természeti hatásainak fenti áttekintése után csokorba szedjük azt az elvárási többletet, amely a globális vállalatokkal szemben fennáll.

²⁴ Ezen alfejezet a következő két műre épít:

Emberközpontú gazdaságot! (szerk.: Kocsis Tamás), Válasz Kiadó, 2002

Pokol Béla: Globális uralmi rend, Kairosz, 2005.

5. A globális és a nemzethatárokon belül működő vállalatok felelősségének különbsége

Gyűjtsük össze azokat a sajátosságokat, amelyek a nemzeti határokat átlépő és azon belül maradó vállalatok felelősségénél megállapítható.

Fogalmi tisztázásként rögzítsük a következőket: A működés és a stratégiai döntéshozatal centruma szerint a nemzetközi vállalatok kétfélek lehetnek:

- A tevékenységük egynél több nemzetgazdaságra terjed ki, de a tulajdon centruma, ill. a stratégiai döntéshozatal centruma egyaránt az anyaország – ez centralizált nemzetközi vállalatot jelent.
- A tevékenységükön kívül a tulajdonlás is, és a döntéshozatal is, több országhoz kötődik – ez decentralizált nemzetközi vállalat.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a globális és a nemzethatárokon belül működő vállalatok felelősségének összevetése kapcsán most nem az azonosságokat, hanem elsődlegesen a különbségeket kívánjuk csokorba szedni. A felsorolás nem lehet teljes, csupán segédletet kívánunk adni a moralitás szűrőjét globális erőterben alkalmazó érdekérvényesítés módszertanának összeállításához.

5.1. A globális vállalatok társadalmi felelőssége minőségileg mást, többet jelent, mint a csak nemzethatáron belül működő vállalatoké.

A globális felelősség lényegét a 2. alfejezetben a lokalitás tiszteletként határoztuk meg. A helyi közösségért való felelősség vállalás alapállás kérdése. A felelősségvállalás teher vállalra vételét, belátáson alapuló elfogadását jelenti. A gazdaságnak kettős művelésként, tehát a belső és a külső természet közötti kommunikációként való értelmezése kapcsán is (ld. 1.e pont) utaltunk a globális szempontok, társadalmi, környezeti hatások figyelembevételének fontosságára. A belátás a profítcélok elérésében tanúsított önmérsékletet jelenti. Ennek kell teljesülnie a két tágabb rendszer, vagyis a társadalom és a természet tovább-létének érdekében, csakis ekkor beszélhetünk létharmóniáról.

Itt még egyszer utalni szeretnénk arra a korábbi megállapításunkra, hogy a gazdálkodás lét-harmonikus voltának feltétele, hogy az elgondolt és megvalósított alkotás egyúttal folytatható is legyen. Tehát fenntartható gazdálkodásra van szükség, a fejlődés (amelynek megítélése mindig szubjektív) előbb-utóbb egyensúlytalanságokat von maga után – kivéve, ha az elmaradt területen, tehát a korábban kialakult egyensúlytalanságok megszüntetése érdekében történik.²⁵

A globális vállalatok felelősségének minőségi többlete a fentiek alapján a következőképp fogalmazható meg:

- a vállalkozás érintettségi hálójának egyrészt globális léptékű,
- másrészt a globális vállalatok is helyhez, időhöz kötötten jönnek létre, születésükkel és később valamennyi döntésükkel egy vagy több lokalitáshoz kötődnek.

Ez utóbbi gondolat vezet át bennünket a következő ponthoz:

²⁵ Ezek után komolyan el kell gondolkodnunk azon, hogy tényleg a *méret* e a lényeg? A *mérték* hangalakilag hasonló, de más minőséget kifejező kategória: A mérték a mindenekelőtt való érték.

5.2. A globális felelősség a lokalitásban gyökeredzik, meghatározó a döntés helyszíne és ideje, illetve térbeli és időbeli hatóköre

A felelősségvállaló magatartás követelménye ugyan független a vállalkozás és az érintett lokalitás határainak kiterjedtségétől, de már most érezzük, hogy itt is egy többlettel állunk szemben.

Gondolatmenetünk továbbviteléhez szükséges rögzítenünk, mit értünk lokalitás alatt. A lokalitás múltból gyökereztetett, szerves fejlődés által létrejött, helyhez kötött, közös szokás és értékrenddel egybefűzött közösséget jelent. Ennek alapján lokalitásnak tekinthető a család, egy falu, egy város, városrész és a nemzet közössége.

Itt két dolgot szeretnénk hangsúlyozni:

- a lokalitást az általában vett közösségtől annak korábbi, tehát a múltban is meglevő léte és helyhez kötöttsége különbözteti meg,
- a lokalitás értelmezése a globalizáció korszakához kötődik.

Helena Norberg-Hodge²⁶ vezette be a *lokalizáció* kifejezést, mint a *globalizáció* alternatíváját. Időrendiségüket tekintve azt mondhatjuk, hogy a lokalizáció természetes módon megelőzte a globalizációt, de elnevezését csak ez utóbbi megjelenése után kapta meg. Leegyszerűsítve tehát azt állítjuk, hogy lokalizáció létezhet globalizáció nélkül, de fordítva ez már nem igaz.

Mivel a nemzetgazdaságot a legmagasabb szintű lokalitásnak tekinthetjük, ezért a nemzethatárokat átlépő vállalatoknak felelősséggel kell viszonyulniuk a vállalkozásuk által érintett nemzetekhez. A gazdasági globalizációnak a társadalmi és természeti környezetre való hatásának a bemutatásánál kifejtettük (ld.4.5), hogy csökkent a nemzetállami szintű társadalmi szerveződés ereje. Ez a másik oldalról azt jelenti, hogy a korábbi földrajzi térben szerveződő hatalmi struktúrák átalakultak szimbolikus hatalmi terekben felépülő és fellépő struktúrákká. (Ennek az átalakulásnak a kiváltója, illetve megerősítője a pénzügyi szféra dominánssá válása volt.)

Anélkül, hogy mélyebben belemennénk a globalitás hatalomgazdaságának, intézményrendszerének a bemutatásába, itt most csak a legfőbb szereplők felsorolására van lehetőségünk: globális nagy vállalatok, nemzetközi pénz-, hitel- és minősítő intézetek illetve a negyedik hatalmi ágnak is nevezett média. (Az első három hatalmi ág sorrendben a törvényhozás, a végrehajtás és a bírászkodás, így ezek értelemszerűen nemzetállami keretekhez kötődnek.)

Néha nyilvánvaló módon, néha csak rejtetten, de küzdelem, egyezkedés folyik a globalitás hatalommal bíró szereplői és a lokalitások között. A fő kérdés természetesen itt is a versenyelőny megszerzése, illetve megtartása. A hatalom érdekérvényesítésben ölt testet, de az egyeztető eljárások, a küzdelmes csaták több fronton zajlanak. A globális vállalatok megpróbálnak minél alacsony bér-, adó- és szabályozási szintet kiharcolni. Az első kettő profitsökkentő voltát könnyű belátni, ugyanez érvényes a harmadikra is, a vállalkozó számára az lenne a legjobb, ha nem kellene semmiféle normát betartani, a környezet – vagy munkavédelmi előírások betartása költséggel jár. A globális vállalatok letelepedésükkor versenyeztetik a lokalitásokat, akik így a maguk szempontjából egyre rosszabb alkatot kötnek velük. Mert mit jelent mindez a lokalitás szempontjából? A túl alacsony bér a családokon keresztül érinti a társadalmat, így annak reprodukciós folyamata egyre alacsonyabb szintre süllyed, a belső tartalékok kimerülnek, hitelfelvétel kell a napi megélhetéshez. Az alacsony adó és szabályozási szint azt jelenti, hogy a globalitás nem fizeti meg az adott lokalitás infrastruktúrájának, értékmezőjének használati díját, így már ennek létfolyamata kerül veszélybe.

²⁶ Tájékoztatóként ajánlható irodalom: Helena Norberg-Hodge: The Case for localization. The logical alternative to globalization. In: Earth Island Journal, Spring 2002, <https://www.earthislandprojects.org/eijournal/journalTOC.cfm?journalID=63> letöltés: 2008. szept. 15.

A globális felelősség tárgyalása nem lehet teljes, ha nem vetjük fel a lokalitás felelősségét. Itt most elsődlegesen a lokalitás elitjére, például az állami, önkormányzati tisztségviselőkre gondolunk. Regionálisan, más lokalitással összefogva jobb alkupozícióba kerülhetnek. A gazdasági szereplők felelősségének mértéke csak a résztvevők hatalmi térképével összevetve állapítható meg. A civilszerveződések, a kormányközi és a nem-kormányzati szervek (közkeletűvé váló rövidítéssel INGO-k és NGO-k) tovább módosíthatják a lokalitások piacára belépni szándékozó globális vállalatok alkupozícióját, de véleményünk szerint e tekintetben a jogszabályalkotók felelőssége a nagyobb.

5.3. A globális felelősség kétféle magatartási formája

A globális felelősség kétféle magatartási formában jelenhet meg:

- megengedő, hatni engedő magatartásként és
 - cselekvő magatartásként.
- Az első forma a globális természeti (ökológiai) és társadalmi (ökonómiai) rendszerek harmonikus működésének megengedését jelenti, amely a felelős magatartás alapját, elsődlegesen kielégítendő követelményét jelenti.
 - A második forma, a cselekvő magatartás értelmezése csak az első teljesülése után lehetséges. A cselekvő magatartás felelős voltát nem a szándék minősíti, hanem a környezet igazolja vissza.

A felelős magatartás értelmezése ezen a ponton kibővül, sőt, ha úgy tetszik, szigorodik. Eddig hajlamosak voltunk akcióként, cselekvések sorozataként értelmezni a felelős magatartást. Ez a bemutatás arra világít rá, hogy ha látszólag nem csinálunk semmit, vagyis az életet hagyjuk élni, segítünk a folyónak abban, hogy tavasszal szétterítse vizét és nem akarjuk mindenáron gátak közé szorítani, akkor a létharmóniát szolgáljuk. Az elsődleges követelmény megsértése után már kérdéses, hogy (ahelyett, hogy hagynánk, hogy a természet helyreállítsa önmagát) célt érünk-e a cselekvő beavatkozással?

5.4. A globális felelősség cselekvő formája az együttműködés

A felelős magatartás természetéből fakadó jellegzetessége az együttműködés, ez pedig csak cselekvően képzelhető el. Valamely szerveződésen belül a résztvevők együttműködési készségének fejlesztése növeli a szerveződés egészének versenyképességét. És ez minden szinten így van, még a Föld nevű űrhajó esetében is, akkor is, ha a klíma katasztrófára gondolva már csak a túlélés lehet a cél.

5.5. A tulajdonosok felelőssége is értelmezhető, minimálisan a megengedő magatartás elvárásának szintjén

A tulajdonosok, bármilyen nagyfokú is legyen a megbízó-ügynök viszonyban az információs aszimmetria, nem rejtőzhetnek el a kis-résztvényesi mivoltuk adta anonimitás mögé. Mindig rendelkezésükre áll a lábbal való, tiltakozást kifejező szavazás. (A részvénytulajdonosokkal rendelkezők pedig hatalmuk folytán már nagyobb, cselekvést előhívó felelősséggel tartoznak.)

5.6. Szükséges, de nem elégséges a globális vállalatvezetők egyénenkénti felelősségének vizsgálata

Edmund Burke (1729-1797) ír származású angol író, filozófusnak tulajdonítják a következő mondást: „A rossz diadalához elég annyi, hogy a jók tétlenek maradjanak” Ez a bölcsesség az előző ponthoz fűzött magyarázatot is erősíti, de tovább is megy azon, mert a globális vállalatok vezetői elsődlegesen nem személyes döntést hoznak, vagyis ezen az úton ismét eljutottunk a hatalmi térkép figyelembevételének fontosságához.

5.7. A vállalat érző lelke és márkaneve

A vállalat jogi személyiségként, személyisége határáig rendelkezik a minden személyre jellemző vonásokkal. A külvilág felé mutatott arcának fontos része a külvilág általi elfogadás akarása. A külvilág, vagyis a fogyasztók és beszállítói piacok a legkülönbözőbb kultúrákhoz tartozhatnak, így a globális vállalatnak mindannyiuk szimpátiáját el kell nyerni.

Mivel az adás-vétel még a legliberálisabb piaci viszonyok között is tartalmaz bizalmi elemet: fogyasztóként az eladó személyében meg kell bíznom, máskülönben nem jöhet létre a tranzakció. Csalódás után hűségemtől, a főáramlat nyelvén szólva rugalmatlanságomtól függően meg is bocsáthatok: remélve azt, hogy ha egyszer tévedett is a vállalat (selejtes terméket kaptam), ez többször nem fordulhat elő.

A fogyasztó elsődlegesen a márkanévvel kerül kapcsolatba, a fogyasztó számára saját kulturális, nemzeti hovatartozásától függetlenül a márkanév jelenti „a” vállalatot, így hát teljesen természetes, hogy elégedettség, vagy elégedetlenség is a márkanévre irányul, számára a márkanév egyet jelent a vállalattal. Vagyis a fogyasztó számára a márkanév és annak hordozója a vállalat egységes egész, így a felelősségük is együtt vizsgálendő.

Felhasznált irodalom

Bogár László: Hálózatok világhuralma, Kölcsey Intézet-Argumentum, 2007.

J. Diamond: Összeomlás – Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez, Typotex, 2007.

Chikán Attila: Vállalatgazdaságtan, 4. kiadás, Aula, 2008.

Gesell, Silvio: A természetes gazdasági rend szabadföld és szabadpénz révén, ford. Síklaky Kétezerégy kiadó

Kocsis Tamás: Emberközpontú gazdaságot! (szerk.: Kocsis Tamás), Válasz Kiadó, 2002

Kovács Eszter: A szervezetelméletek formálódása a társadalmi és az ökológiai értékek beépülése során, Kovász, 2000. IV. évf. 1-4.

<http://kovasz.uni-corvinus.hu/kov9/index.php>

Lucas, Robert E. Jr.: Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries? American Economic Review, Vol. 80. No. 2, May 1990. 92–96.

<http://www.jstor.org/view/00028282/di971046/97p0017w/0>

Mellár Tamás: A liberális gazdasági doktrína tündöklése és bukása? Polgári Szle, 2007. nov.

http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=228&paging=1

Norberg-Hodge, Helena: The Case for localization. The logical alternative to globalization. In: Earth Island Journal, Spring 2002.

<https://www.earthislandprojects.org/eijournal/journalTOC.cfm?journalID=63>

Plenter János: Gazdaság és államhatalom. A közgazdaságtan halmazelmélete, Kapu, 2001. 9. fejezet: A monetáris halmazok világa, letölthető:

http://www.pointernet.pds.hu/plenter/chapter_9.html

Pokol Béla: Globális uralmi rend, Kairosz, 2005.

Polányi Károly: A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei (első megjelenése: 1944.) Napvilág Kiadó, 2004.

Stiglitz, J.E: A globalizáció és visszasságai, napvilág Kiadó, 2003.

Vass Csaba: Míg élők közt leszel élő: Hármaskönyv a globalizációról, Budapest, Ökotáj, 2000.

<http://mek.oszk.hu/02200/02260>

Vass Csaba: Bevezető fejezetek a társadalom-gazdaságtanba, TTFK Kölcsey Intézete, 2005,

Vincze Hajnalka: Az iszlám és a nyugati világ relációja – „Két világ?” (In: Glied Viktor - Tarrósy István (szerk.): Globális biztonsági kihívások, NATO szerepvállalások és Közép-Európa, 2006., <http://www.hajnalka-vincze.com/Publications/146>

Weöres Sándor: A teljesség felé. Tericum Kiadó, 2000.

<http://www.wold.sztaki.hu/~smarton/vegtelen/weores.htm#Az%20ös%20tudás>

Tartalomjegyzék

<i>Bevezető gondolatok</i>	<i>3</i>
<i>1. A társadalmi felelősség rendszerszemléletű megközelítése: a gazdaság, a társadalom és a természet kapcsolata</i>	<i>4</i>
<i>2. A globális vállalatok társadalmi felelősségének értelmezéséhez szükséges alapállásról..</i>	<i>7</i>
<i>3. A gazdasági–társadalmi elit felelősségvállalásának elkerülhetetlen voltáról</i>	<i>8</i>
<i>4. A gazdasági globalizáció hatása a társadalmi és a természeti környezetre</i>	<i>10</i>
4.1. A növekedési kényszer erősödése miatt fokozódott a környezet terheltsége	11
4.2. Növekedett a társadalom polarizációja, a jövedelmi különbségek fokozódtak	11
4.3. Megváltozott a reálszféra és a pénzügyi szféra kapcsolata: dominánssá vált az utóbbi....	12
4.4. A pénzügyi szféra dominánssá válásának következményei.....	13
4.5. Csökkent a nemzetállami szintű társadalmi szerveződés ereje.....	14
<i>5. A globális és a nemzethatárokon belül működő vállalatok felelősségének különbsége .</i>	<i>15</i>
5.1. A globális vállalatok társadalmi felelőssége minőségileg mást, többet jelent, mint a csak nemzethatáron belül működő vállalatoké.....	15
5.2. A globális felelősség a lokalításban gyökeredzik, meghatározó a döntés helyszíne és ideje, illetve térbeli és időbeli hatóköre	16
5.3. A globális felelősség kétféle magatartási formája	17
5.4. A globális felelősség cselekvő formája az együttműködés	17
5.5. A tulajdonosok felelőssége is értelmezhető, minimálisan a megengedő magatartás elvárásának szintjén.....	17
5.6. Szükséges, de nem elégséges a globális vállalatvezetők egyénenkénti felelősségének vizsgálata.....	18
5.7. A vállalat érző lelke és márkaneve	18
<i>Felhasznált irodalom.....</i>	<i>19</i>